HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו ותנן א)היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה (א) ב)מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר [1]ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר [2]כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מק"ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו איכא למפרך (ב) מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב ג)יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא °אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב °מאי טעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף [3]ובשכבך ובקומך אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי טעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא הא ולא לבעי הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר א)ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אמר ד)ב)ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו: ואמר רב יהודה אמר שמואל ג)היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה בען מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן ד)גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה: ואמר רב יהודה אמר שמואל ה)התפלל ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה"מ יחיד ויחיד

אלא יקצר. כל ברכה וברכה: **דלית בה מלכות שמים.** אין מלך העולם בברכות של י"ח: ה"ג **והרי ברכת המזון לפניה דאית בה מלכות שמים כו'.** לישנא אחרינא **שאני תפלה דלית בה מלכות שמים.** קבלת מלכות שמים כדאיתא בק"ש שמקבל עליו את השם לאדון ולמלך מיוחד ולהאי לישנא גרסינן **והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים** ולשון זה נראה שהוא עיקר מדמשני ליה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ואי ללישנא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדאתקפתיה דלהדרי תלמודא עילויה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא כו'. ואית דגרסי הכא בלשון קושיא ק"ש דרבנן היא אלא ק"ש דאית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למאן דגרס הכי מפרשינן לקמן בשכבך ובקומך בדברי תורה כתיב: **כי שם ה' אקרא.** כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.): **שאינו טעון לפניו.** °כלומר שלא מצינו לו מקרא מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו.** כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **תורה שטעונה לפניה.** כדאמרן: **איכא למפרך.** בתרוייהו כשאתה בא ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהנה וכשאתה בא ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: **ק"ש דרבנן.** לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא היא.** שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז): **דאית בה תרתי.** יציאת מצרים ומלכות שמים: **חוזר וקורא ק"ש.** קסבר ק"ש דאורייתא היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בודאי התפלל: **מהו שיגמרו.** את הברכה אם נזכר באמצע הברכה באחת מן הברכות שטעה: **יחיד ויחיד.** כשהתפלל תחלה היה יחיד וכששכח שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד:

או

והרי תפלה דדבר שהצבור כו'. וא"ת אמאי שבק בבא דק"ש דקאי בגווה דדבר שהצבור עסוקין בו וקתני אינו מברך לפניה כו'. וי"ל משום רבותא דתפלה פריך מיניה אע"ג דתפלה מעומד ונראה לכל שאין זה עומד כמותם אפילו הכי אמרינן אם לא התחיל לא יתחיל. וא"ת כיון דלא ידע טעמא דבסמוך יקשה גם לרבינא מה לי ק"ש וברכת המזון יותר מתפלה וי"ל לרבינא ניחא כיון דהרהור כדבור דמי יש להצריכו בק"ש ובברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב חסדא כיון דהרהור אינו כלום רק שלא יהא יושב ובטל מה לי ק"ש מה לי תפלה: **הא אי לא אתחיל לא יתחיל.** וא"ת אימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי"ל דמשמע דלא יתחיל אפי' בהרהור מדלא קאמר יקצר בדבור או יהרהר באריכות: **הכי גרסי' אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן** ולא גרסינן מידי בתר הכי עד אמר רב יהודה אמר רב. ופי' הקונטרס ק"ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי' במתניתין ויש ספרים גורסים ה) ק"ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ"ה וקשה דבמתניתין פי' דק"ש דאורייתא לכולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מיירי מתניתין וגם יש ספרים גורסים שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו' אלא היינו טעמא דק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש': **ספק לא אמר אמת ויציב חוזר.** ותימה הא ע"כ צריך לומר שהוא מסופק גם מק"ש שאם היה ברור לו מק"ש וספק מאמת ויציב לא יהיה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק"ש ואם כן הואיל ומסופק משניהם יחזור לק"ש דאית בה תרתי מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני'. ואומר ר"י דודאי מתני' גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק"ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק"ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שניהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק"ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק"ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק"ש ואח"כ אמת ויציב ויצא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ"מ שמא אמר ק"ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמצא שהשלים הכל וכי תימא שמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל אם יאמר ק"ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק"ש אחרת ולא יצא כלל במה שעושה עתה ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר מעתה ק"ש לא תקן כלל ולא יצא מדי ספקו עוד אמר הר"ר שמעון א) דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל ברור הוא שקרא ק"ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר"ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעם אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא בדברי תורה כתיב.** והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא ו): **ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום.** אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל ° אבל ודאי התפלל לא ז)תדע דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונזכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו:

על

מסורת הש"ס

א) לקמן דף כב:, ב) מכילתא דר"י פ' בא ולקמן דף מח: ע"ש, ג) [נ"ל רב יהודה אמר שמואל וכן איתא ברי"ף וברא"ש], ד) פסחים דף נד:, ה) [עיין תוס' סוטה לב: ד"ה ורבי], ו) [ועי' תוס' סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי ותוס' מנחות מג ע"ב ד"ה ואיזו], ז) [וכ"כ תוס' לקמן כט. ד"ה מפני],

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ר' יהודה אמר רב מנין לברכת המזון: (ב) שם מה למזון. נ"ב עיין לקמן בפ' שלשה שאכלו סוף דף מח:

גליון הש"ס

גמ' אינו חוזר וקורא. עי' ברבינו יונה לעיל פ"ב י"א ד"ה באמצע: שם מ"ט ק"ש דרבנן. עי' בב"ק פז ע"א תוס' ד"ה וכן היה ר"י פוטרו מכל המצות האמורות בתורה ובסוטה לב ע"ב תוס' ד"ה ורבי ובמנחות מג ע"ב תוס' ד"ה ואיזו: רש"י ד"ה שאינו כו' כלומר שלא מצינו. וכיוצא בזה בב"מ פח ע"ב ועיין קדושין טו ע"ב תוס' ד"ה א"ק: תוס' ד"ה ור"י כו' אבל ודאי התפלל. עי' לקמן כט ע"א תוס' ד"ה מפני:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש מובא זה בשם ר' שמעיה (וכן הוא בשאר הראשונים).

מוסף רש"י

ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. משום כבוד מלכות שמים (סדור רש"י סי' מו, מחז"ו סי' לד). **ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.** דאין בתפלה יתירה משום ברכה לבטלה (פסחים נד:).

רבינו חננאל

וסלקא אליבא דרב חסדא דקרית שמע מן התורה שנאמר ודברת בם ואית בה נמי מלכות שמים שנאמר שמע ישראל יי' אלה' יי' אחד. **וברכת המזון** לאחריו מדאורייתא שנאמר ואכלת ושבע וברכת. לפיכך קורין שמע ומברכין ברכת המזון לאחריו. לאפוקי תפילה דהיא מדרבנן ומלכות שמים נמי לית בה, לפיכך לא יתחיל ואם התחיל יקצר. **ואשכחן** ברכת התורה לפניה מדכתיב כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו. ואתינן למגמר ברכת התורה לאחריה מן המזון, וברכת המזון לפניו מן התורה ונדחה, ועלתה כי ברכת התורה לאחריה וברכת המזון לפניה שהיא המוציא מדרבנן נינהו. **ור' אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל.** וקיי"ל כר' אלעזר דהא כולהו רבנן האי קרא ודברת בם בק"ש דרשי ליה, אפי' ב"ש וב"ה כולהו שוין ודברת בם בק"ש דרשי ליה, הלכך אע"ג דרבי אלעזר לגבי שמואל כתלמיד הוא, כיון דהני קימא כוותיה לא משגחינן בשמואל, אלא ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דודאי תפלה מדרבנן. **ור'** יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו. בהא נמי כר' אלעזר קיי"ל דאע"ג דר' יוחנן רביה, לא פליג עליה בהדיה ואמר חוזר ומתפלל, אלא ולואי שיתפלל כל היום קאמר, מכלל שאם לא עשה לא עבר. וקבלנו מרבותינו שהיו חכמים מוקמי לה להא דר' יוחנן בתפלת ערבית לבד, וכדאשכחן בפסחים בענין מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב וכו', דרש רבא עוברות ומניקות מתענות בו ומשלימות כדרך שמשלימות ביום כפורים ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משמיה דר' יוחנן, ומקשינן ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר' יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור (רק) וכו' עד אלא מאי אינו כתענית צבור דקאמר ר' יוחנן לתפלת נעילה, כלומר אינו מתפלל בט' באב תפלת נעילה. ומקשינן איני והא אמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו, ומשנינן התם רשות הכא בתפלת נעילה דתענית צבור חובה,

עין משפט נר מצוה

לז א מיי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה יג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן סז:

לז ב ג מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קז סעיף א:

לח ד מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רסח סעיף ג:

לט ה מיי' פ"א מהלכות תפלה הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סימן קז סעיף א:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י
2. כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב ג
3. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

רבינו חננאל (המשך)

ובזה תשעה באב אינה כתענית צבור. הנה אפי' תפלת נעילה דחו אותה בט"ב, וכש"כ תפלת שחרית ותפלת המנחה, דאמר ריב"ל פר' תפלת השחר כנגד תמידים תקנום ותניא כוותיה והכי סלקא שמעתתא. וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יקריב עובר משום בל תוסיף, כך אין אדם מתפלל יותר משתי תפלות ביום, ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף. ותפלת ערבית הא קיי"ל כרב דאמר רשות. ואע"ג דהיא רשות אשכחינן דהוה מצלי ליה, בדוד כתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהימה, ובדניאל כתיב וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלי וגו'. ואפי' אי מוקמת לה להא דר' יוחנן דפליג על ר' אלעזר, הא אשכחן תניא כוותיה, דתניא יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא וכו'. וקיימא לן דכל היכי דפליגי רבנן אהדדי ותניא כחד מינייהו, הלכתא כוותיה, ואפי' תלמיד בהדי רביה. ואם תאמר הני מילי תפלה של חובה, אבל תפלה של רשות שרי, הא תפלת ערבית שהיא רשות ובהדיא קא חשיב תלתא, מכלל דלית לן לא חובה ולא רשות בר מהני תלת. ועוד מדקתני רב יהודה משמיה דשמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפי' באמצע ברכה, ש"מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא דקא עבר משום בל תוסיף, דהא ליכא מאן דפליג אהא דשמואל, ועל כגון דא אמרינן דבר הלמד מענינו. וה"מ בצבור דתפלת צבור קיימא במקום תמידין דלית לן רשות לאוסופי [כמו התמידים], אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת המנחה כגון תחנונים אינו מפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה [כך מתפלל תפלת נדבה]. ועוד זאת השמועה דשמואל דאמר התפלל ביחיד ונכנס לביהכנ"ס ומצא צבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלה יתפלל [ואם לאו אל יתפלל, דאי מחדש בה ומוקים בדעתיה שאינה תפלה] כלומר כיון שחדש דבר בתפלה שם הראשונה תחנונים ומותר לו אפילו בצבור להתפלל, שכן אפי' בתמיד אם הקריב יחיד תמיד, ונתכוין שאין הצבור מקריבין בו ביום תמיד, ונמצא שהצבור מקריבין, יוצא בתמיד של צבור והראשונה עולה לו נדבה, וכך ענין התפלה. **ואמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע ברכה.** פי', כגון שהתפלל תפלה אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפי' באמצע ברכה, שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף, ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה. ובהא אפי' ר' יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן, אבל תפלת חובה לא קאמר. **הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת וכו' גומרין כל אותה ברכה.** ודוקא בי"ח דערבית שחרית ומנחה, אבל במוסף פוסק אפי' באמצע ברכה.